

УДК 821.161.2-1(092)

Володимир Погребенник

Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

ІВАН ФРАНКО ТА СТАНІСЛАВ ВІНЦЕНЗ: біографічно-мистецький діалогізм

У статті розглядається біографічно-мистецький діалогізм Івана Франка та Станіслава Вінценза — двох представників «гуцульської школи» — у контексті польської та української літератури кінця XIX — початку XX століття.

Ключові слова: біографічно-мистецький діалогізм, «гуцульська школа», постать і архітевр.

Włodzimierz Pohrebennyk. Iwan Franko i Stanisław Vincenz. W artykule rozpatruje się biograficzno-artystyczna dialogowość dwu przedstawicieli „szkoły huculskiej” Iwana Franki i Stanisława Vincenza w kontekście polskiej i ukraińskiej literatury końca XIX — XX wieku.

Słowa kluczowe: biograficzno-artystyczna dialogowość, „szkoła huculska”.

Volodymyr Pohrebennyk. Ivan Franco i Stanislav Vincenz. There is a biographical-artistic dialogism between two representatives of «hutsul school» — Ivan Franko and Stanislav Vincenz in the context of Polish and Ukrainian literature of the end of XIX — XX centuries.

Keywords: biographical-artistic dialogism, «hutsul school».

До числа найвидатніших представників «гуцульської школи» відповідно в українській та польській літературах кінця XIX–XX століть слід зарахувати цих двох сучасників, старшого та молодшого, галицьких краян і нащадків шляхетських родів (як відомо, матір І. Франка походила з дому Кульчицьких). Життєпис та творчі «зустрічі» двох митців із українських Карпат привертають увагу поліаспектним діалогізмом, тотожностями долі та творчості як долі, ідейно-естетичним розвоєм у спільному напрямку. Оскільки Мойсей України Іван Франко окремих представлень не потребує, тим більше в цьому виданні, а Станіслав Вінценз залишається все ще мало знаним в Україні — частково за винятком епопеї «На високій полонині», — бачимо нагальною потребу попередньо окреслити його творчий профіль та головні етапи життєтворчості.

Постать і архітевр Станіслава Вінценза

Станіслав Вінценз побачив світ 30 листопада 1888-го р. у с. Слобода Рунгурська, тепер Слобода Коломийського р-ну Івано-Франківської обл., а склепив назавше очі 28 січня 1971 р. у Лозанні. 1991 р. він був перепохований на Сальваторському цвинтарі Кракова. Ст. Вінценз, подібно до І. Франка, не тільки визначний письменник, а й учений. Зокрема філософ, зокрема релігійний мислитель, дослідник Гуцульщини, фольклорист і етнограф, культуролог, есеїст, літературознавець, перекладач, редактор, поліглот (знав 14 мов) та педагог. Станіслав був нащадком шляхетського роду, який свого часу емігрував із Франції до Речі Посполитої І, онуком графа Станіслава та графині Отилії Пшибиловських і сином промислов-

ця-нафтовидобувника Фелікса Вінченза та Зофії з дому Пшибиловських. С. Вінценз, як і Франко, народив високообдарованих дітей, зосібна професора Андрія, який у Гайдельберзькому університеті захистив докторат із гуцульської ономастики, та фізика зі США Барбару.

С. Вінценз зростав на Гуцульщині, дитячі роки провів у діда в Криворівні (про це розповідає перше видання зачинної в епопеї повісті «Правди старовіку», де автор зобразив себе у постаті підлітка Сюни). У «гуцульських Афінах» Вінценз зазнайомився з українським письменником, про якого залишив цінні «Спогади про Івана Франка», — ходив-бо з ним в одну церкву Різдва Пресвятої Богородиці у Криворівні, спілкувався, мав спільних приятелів, зокрема з середовища греко-католицького священництва. Вирізнимо пароха о. Андрія Бурачинського, котрий увійшов як персонаж до «полонинського циклу» під власним прізвиськом.

Малим Станіслав виховувався в атмосфері фольклору та від впливом гуцулки-няні Палагни Рибенчук-Сліпенчук, від якої перейняв гуцульську «людську», нетотожну до «панської», мову. Він настільки перейнявся її «своїтим» чаром, що коли обдумував свої твори, то тільки «няниною» мовою. Любов до Гуцульщини та її природи, рідних «зелених буковинок» і верховинців, їх пастушої культури Вінценз проніс крізь усе життя, що засвідчують його листи в УРСР 60-х років до О. Дучимінської, І. Прокопова, В. Полека й Ф. Погребенника, а також до українських духовних осіб у Рим.

Початкову освіту майбутнього письменника забезпечував син віденського посла і криворівнянський учитель, приятель І. Франка і М. Коцюбинського етнограф Лука Гарматій. Матуру С. Вінценз-молодший здобув у Коломийській гімназії (1906), яку понад 30 років тому закінчив Франко. З того ж року молодик слухав виклади у Віденському університеті, який закінчив 1914 р. (студіював біологію, юриспруденцію, слов'янську філологію і санскрит, у довоєнний час — філософію). Того ж року — через 21 рік після І. Франка — здобув докторат із філософії на підставі праці, присвяченої «Філософії релігії» Гегеля. Як її продовження створив розвідку «Гегель у Польщі й Росії» (рукопис втрачено). Під час Світової війни, яку І. Франко не пережив, не дочекавшись до «розвидняючогося дня» постановня ЗУНР і свята Злуки, Вінценз служив в австрійському (у Львові був ад'ютантом комендатури Дому інвалідів, потім опинився на італійському фронті), а з осені 1919 р. у польському війську.

Бої між українцями й поляками в Східній Галичині 1919 р. Вінценз уважав братовбивчими й участі у них не брав, підтримуючи стосунки зі знайомими з обидвох таборів. Як освітній референт, він брав участь у наступі на Київ; існує версія, що хорунжий С. Вінценз ад'ютантом Ю. Пілсудського зустрівся з його союзником в антибільшовицькій боротьбі С. Петлюрою. Українофіла Вінченза польське командування посилало зв'язковим офіцером і до генерала М. Омеляновича-Павленка.

Коли у Речі Посполитій II при новостворюваному кабінеті прем'єр-міністр Світальський запропонував Вінцензові високу посаду державного секретаря, той відмовився з принципових міркувань. Адже внутрішня політика мала вестись у напрямі придушення національно-культурних устремлінь і жадань українців Галичини, а Вінценз визнавав їх слушність, у т. ч. потребу відкриття українського

університету у Львові. Згодом, у середині 30-х рр., він виступав речником інтересів України під час львівського візиту впливового англійського журналіста Віго. Взагалі ж Вінценз, який уважав любов фундаментом світу, не робив зі Львова «втраченого раю», вважаючи, що місто Лева — «це намір, обітниця і можливість».

Можна констатувати ряд світоглядних близькостей І. Франка й С. Вінценза. Як і «драгоманівець» молодий Франко, чю повість «Захар Беркут» Вінценз знав, автор «Полонини» був прихильником самоврядування і ворогом централізму. Він вірив: «бурхливий розвиток регіонального життя є підставою здоров'я, усієї культури держави та нації» [2, 161], запорукою піднесення економічного життя суспільства. Два сучасники, як старший, так і молодший, не сприймали відмову від високих ідеалів і духового провідництва, що ширилася не тільки у галицькому суспільстві на початку ХХ ст. і Франко, і Вінценз відкидали тогочасні дегуманізаційні впливи та колоніальні посягання, яким протиставляли гармонію й щастя всіх, здобуті на шляхах людського активізму, справжню культуру й добро. Водночас Вінценз не був речником ідеї неухильності прогресу завдяки науці, як молодий Франко, бо більше черпав зразків не з сучасності, а з минулого (античної традиції еллінів), дещо підпадав і під вплив Ніцше.

Літературну діяльність письменник Ст. Вінценз розпочав не у ранішу добу позитивізму в Європі, як І. Франко, а в епоху модернізму, наприкінці 10-х — на початку 20-х рр., коли був викладачем кадетського корпусу в Модліні. Спершу Вінценз випробував перо перекладача творів Ф. Достоєвського і В. Вітмена (на той час він працював освітнім референтом при штабі VI армії та редактором «Tygodnika VI Armii»). Демобілізувавшись, у 20-х рр. належав до інституції «Wyzwolenie», організував нафтовий картель «Polmin». У 1927–1928 рр. редагував місячник «Droga» (у 1928 р. разом із приятелем В. Горжицею). В цей час Вінценз нав'язав стосунки з швейцарським філософом Рудольфом Гольцапфелем, потрапивши під вплив гуманної філософії цього «вістуна нового прийдешнього» (головну працю вченого, «Панідеал», С. Вінценз переклав).

Виношуючи задум присвяченої рідній Гуцульщині епопеї «На високій полонині» й уже працюючи над його реалізацією у «Правді старовіку», Вінценз виступив друком зі статтями «Рештки архаїчної культури в гуцулів» («Ziemia». — 1935. — № 10), «Уваги про культуру людову» (станіславський «Złoty Szlak». — 1938. — Зош. 2 і окрема відбитка) — це був різновид підготовчої роботи. На відміну від інших польських етнографів, учений не відмовляв гуцулам в українській національній ідентичності. Хоча прямо не називав їх українцями, та фактично стверджував це, показуючи зв'язки опришків із козаками й великою Україною. Таким був далекоюсяглий результат безпосереднього впливу народної стихії, котра формувала душу дослідника, будила уяву митця, витесувала в душі незримі «ревші», формувала духові рамки для світогляду.

С. Вінценз, подібно до Івана Франка, був джерельно заглиблений, окрім гуцульського «спеціалітету» колядок чи культу предків, також у світ європейської культури (Вінценз — дослідник Платона, Сократа, Гомера, Данте, Сервантеса, Шекспіра, Гете, Ю. Словацького, Дж. Конрада) та спрямований на поглиблення європейської культури для її піднесення на висоту вселюдських ідеалів.

Головна справа літературного життя С. Вінценза, якій він віддав чотири десятиліття, його літературна «візитівка» — якраз епопея «На високій полонині. Образи, думи та оповідання з Гуцульської Верховини». Це свого роду енциклопедія Верховини, що поєднала документальний і фіктивний первні. Почав він писати «Полонину» ще 1930-го року. Перший її том «Правда старовіку», споряджений цінним гуцульщинознавчим «Анексом», вийшов у Варшаві 1936-го р. Два наступні, неповні, видання книжки побачили світ у Будапешті (1941) та у Лондоні (1956). Паралельно «гуцульська Калевала», за виразом швейцарського приятеля Вінценза відомого вченого доктора Ганса Цбіндена, впродовж ХХ ст. у різних обсягах друкувалась у перекладах іншими мовами: німецькою (1938), англійською (у Нью-Йорку, 1955) й українською.

Історію знайомства «материкового» українського читача з «верховинським зіллям» епопеї на батьківщині її автора розпочала неповна публікація повісті «Правда старовіку» 1946-го р. у журналі «Радянський Львів» (переклад П. Козланюка). Згодом епопею переклали Б. Сенезака (часопис «Жовтень» за 1969–1971 рр. — у радянській Україні її друкували тоді, коли в соціалістичній Польщі це ще заборонялося). Наступний окремих переклад цього ж інтерпретатора разом із Р. Гнатівим та передмовою В. Полека вийшов теж у Львові 1997 р. — без присвяти Й. Сліпому, про що мріяв Вінценз. Найновіша ж інтерпретація належить Т. Прохаську (Івано-Франківськ, 2012); це видання появилось за підтримки Посольства Польщі в Україні та Польського інституту в Києві.

Тож духовні силуетки двох письменників сполучує щирий демократизм і гуманізм, любов до гірського краю і його мешканців, який завдяки С. Вінцензу ставав відомим в Європі (німецькі, англійські, італійські, французькі переклади частин епопеї). Єднає прозу двох письменників і біографічний топос Криворівні: у повісті «Барвінковий вінок», що належить до епопеї, навіть малюється перебування тут у 1887 р. І. Франка та К. Трильовського на весіллі буковинської бабусі С. Вінценза Отилії, котра походила з румунського роду баронів Васильків. Цей «краєвий патріотизм» (М. Зеров) перелився у творчість, у збирання фольклору й наукові студії. Споріднює наших авторів і те, що були вони надзвичайними особистостями в ґетеанському розумінні потуги духа. Обидва вважали себе вигодуваними українським народом і тому віддавали йому борг. Франко — «тяжкістю піонерської творчості» (оцінка С. Вінценза зі згаданого спогаду, вміщеного під заголовком «Пробудник і людина правди» у дотройтському часопису «Вільна Україна». — 1956. — № 11). Вінценз же — створенням «На високій полонині», відмовою від участі в польському уряді, що утискав українців.

Особливо відзначимо тут вплив народної стихії, котра їх формувала, будила уяву, витесувала в душі незримі «реваші», будуючи «духові рамки для світогляду, достатньо широкі...», щоб їх далі виповнювати пізнішими філософічними студіями на університетах (а далі й докторатами. — В. П.) і лектурами при джерелах європейської культури» [1, 511] та працею. Наприклад, редакторів відповідно часописів «Жите і слово» та «Drogi» — над поглибленням національної культури задля її піднесення на висоту вселюдських ідеалів. Надзвичайно високо вони ставили народні традиції, а також масштабні художні візії світу (єднає їх інтерес у цьому плані до Гомера, Данте, Сервантеса, Міцкевича, до культурної спадщини Сходу, насамперед Індії, духовних вартостей арабського світу).

«Гуцульські зустрічі» життєтворчості І. Франка і С. Вінченза

На довгі роки ввійшла у свідомість і пам'ять Вінченза постать І. Франка, який у Криворівні жив на плебанії в о. Бурачинського, донька Мариня Волянська якого була подругою дитинства його матері. Дід письменника Станіслав Пшибиловський дуже приязно ставився до Франка, а старший приятель Франка Болеслав Вислоух працював разом із ним у «Кур'єрі Львівському». У написаному вже в еміграції спогаді Франко малюється замисленим, зосередженим у свої думки, небагатослівним у відповідь на поклони молодого Станіслава. Знайоме останньому було й криворівнянське середовище української інтелігенції: це у С. Пшибиловського купив віллу над Черемошем М. Грушевський, у якого гостювали М. Коцюбинський, Г. Хоткевич, Хв. Вовк, О. Маковей, Олександр Олесь, В. Гнатюк та ін. (До речі, Вінцензове «гніздо» у Слободі, а потім і у Бистреці, теж було таким інтелектуальним і творчим осередком-середовищем, де побували Ю. Тувім, Я. Івашкевич, закордонні вчені).

До речі, С. Вінценз підкреслював значення не лише письменницької творчості Франка, з якою був добре знайомим, але й наукової, насамперед як етнографа. Глибоко розкрив Вінценз і особливий тип духовності Франка, не вірячи підозрам в атеїзмі щодо того, котрого сам бачив у церкві (християнство у Франка поєдналося, на його думку, з «автономністю сумління»). Тож не випадково саме С. Вінценз встановив перший у Галичині пам'ятник І. Франкові — у Слободі на власній землі. Символічним і вельми промовистим, що для меморіальної дошки, офірованої приятелем Ф. Вінченза польським австралійцем І. Кауфманом, Вінценз дібрав слова з «Мойсея» («Вірую в силу духа...») та напис польською мовою «Пам'яті Івана Франка, сина цієї землі».

Цікаво, що тотожною була вже підготовча до творчості реалістична метода Франка і Вінченза. Вона полягала в тому, щоб усе описане попереду запізнати самому, пережити з автопсії (Ростислав Єндик слушно означив її словом «природописна»). Звідси походить життєва автентичність їх писань, діючий принцип наявності прототипів багатьох персонажів епічної творчості, особлива роль образів живої природи у ній. Автокоментар Вінченза до «Правди старовіку» з листа до Д. Ноймана також своєрідно корелює з філософськи-письменницькими концепціями І. Франка, почасти реалізованими у його художній спадщині: «Це не є, ясна річ, жодна етнографія, але включає до мистецької композиції багато справжніх пережиттів і чималу кількість досліджень з життя нашого люду... Насправді це дуже ризикована, сягаюча метафізичних глибин, виражена в мітичній формі спроба представлення усього світу [подібно до «гуцульських оповідань І. Франка «Як Юра Шикманюк брів Черемош» і «Терен у нозі». — В. П.] усього світу, а навіть космосу, ... цілості і сенсу світу. І це тим паче протест, хоча часто інтуїтивний, бо напередодні останньої страшної епохи вчинений проти Каїнів і всього каїнізму цього світу» [2, 229].

Заходившись реалізувати карпатський темарій як митці, і Франко, і Вінценз повели свою художню Гуцуліаду двома гомерівськими пасмами, спершу войовничо-опришківським. В осмисленні колишнього опришківства письменники, зорієнтовані на «суд міту», вивели генезу народних месників від племені велитів («діалогічними» тут є розділ «Правди старовіку» С. Вінченза під назвою «Вість про велитів», із одного

боку, та Франкова характеристика Довбуша як «велитного» чоловіка в «Петриях і Довбущуках» — із іншого) та від необхідності протидіяти різного роду утискам.

Відтак тотожними є характеристики славного ватага Олекси як пана панів і надії слабких у Франковій названій повісті та у розділі «Про сина бідаків Добоша» з першої книжки епопеї Вінценза. Часом автори настільки близькі, що це наводить на думку про інтертекстуальну функцію писань І. Франка у літературній праці С. Вінценза, ґрунтовно обізнаного з українським красним письменством — аж до творів П. Шикерика-Доникова (пор. «Петріїв...», т. 22 із зібрання творів І. Франка у 50 тт., с. 364–365, та «Правду старовіку» першого видання, с. 215–218). Надається до зіставлення і сюжетотворчий у двох епіків показ виродження славних традицій «пізнім опришківством» у повісті та п'єсі «Кам'яна душа» І. Франка та у розділі «Хроніки й акти про опришків» С. Вінценза.

Відзначимо ще й такі паралелізми перших «діалогічних» кореляцій творів, як: описові (естетична краса літературного крайобразу Гуцульщини), характерокреаційні (опришки Іван у Франка, Іванчик у Вінценза; подібні й старі гуцули Максимі, обидві Олени, Олекса Довбушук і такий же колоритний свавільний Фудор із повістей «Листи з неба» та «Барвінковий вінок» Вінценза), етноментальні компоненти («натурфілософія» горян, культ «сонця праведного» тощо), зрозумілі топонімічні, ботанічні збіги тощо.

Більш суттєвими за збіжності гуцульської «номенклатури» бачимо тотожності творчих принципів. Мова, зокрема, про засаду опертя на посвідчення народних розповідачів, узагалі на традиційну оральну культуру. Так, І. Франко спирався на історії про Петрію свого дрогобицького знайомого Лімбаха. Вінценз же — одразу на свідчення «ста повістунів». Слід відзначити також однотипність реконструкції минулого за співдії народнописаних її моделей — на зразок згаданої Вінцензом у поясненнях до тому 1936 р. «реконструкції» Іваном Франком балади про ватажка Штолу.

Епопея С. Вінценза «На високій полонині» має аналогії з ранніми творами «Від'їзд гуцула» та «Керманич» І. Франка. Перипетії цієї балади суголосні опису нещасливого сплаву Мандата у повісті «Звада». Тільки винна в аварії Сокільська відьма (у Франка дівчина з підводної палати) не відбирає життя у Вінцензового персонажа, на відміну від квазіромантичної попередниці з твору українського письменника. Принцип «туристичного» ознайомлення з гідним ізвидження краєм, манера зауваг, жартівливих і серйозних, об'єднують «Правду старовіку» та Франкову «Мандрівничу хронічку» студентської подорожі 1884 р. Спільними тут є об'єкти і часом коментарі до них.

Це, зокрема, краса і простори краю та біда народу «в жидівській кишені», не-далість деяких австрійських порядків. Збіжними є також відзначення незнищенного «духу гордого» гуцулів у зв'язку з Довбушем, історичні згадки про катамандатора з Устерік та про справжнього «короля краю» — Лук'яна Кобилицю. До речі, С. Вінценз при цьому послався на Франкову розвідку про ватажка повсталих буковинців та на поему «Лук'ян Кобилиця» Юрія Федьковича.

Особливої ваги в двох митців — значущі реалії побуту горян. Вони розкривають, скажімо, «ройові» традиційні заняття газд чи й специфіку індивідуальних образів. Наприклад, старого гуцула Танасенька, ласкавого, зовсім не бідного, а навпаки, заможного господаря, котрий любовно плекав свої незчисленні стада.

Деякі з реалій при цьому переростають межі побутових подробиць та набувають символічного забарвлення, як деталь «лист небесний» у повісті «Листи з неба». Пригадаймо образ із циклу «По селах» І. Франка: «під сволоком, завитий в шматі, / Лист небесний — писаний бог зна ким». Вінценз не просто виніс цю інтер'єрну подробицю у заголовок повісті, а й надав їй концептуального значення. По-перше, вустами Танасенька польський епік розкрив авторство цих листів дяка Кропивницького («сам пише і сам читає»). По-друге, письменник і сам скористався можливостями жанру для своєїрідної душпастирської науки та написав «Листок з неба», адресований до української молоді (таку мініатюру опублікував торонтський часопис «Ми і світ». — 1956. — Ч. 1).

Бінарна опозиція романтичного типу «минуле — сучасне» значною мірою формує образний лад «полонинської» епопеї, з одного боку, та повісті «Захар Беркут» І. Франка, з другого. У новій добі в горах порожньо і глухо, владарює персоналіфікована двома письменниками Біда. Нащадки Беркута і Довбуша знедолені, ліси «змаліли, декуди пощезали, лишаючи по собі лісі облази» [5, 9] — Вінценз із цієї нагоди розгорнув цілу філософсько-драматичну картину (див.: «Zwada». — Варшава, 1981. — С. 405-406). Накінута цивілізацією нова «культура» витісняє традиційну. В загрозливій перспективі, окресленій Вінцензом, — голод, постійна катівня «сироїдів». Як відомо, в останніх творах Франка теж висловлено осторогу перед російським кривавим експансіонізмом, що таки позбавив Вінценза його незабутньої гуцульської батьківщини.

«Графічним» у творах є зображення характерів чорною (Тугар Вовк, мандатори) і білою (Беркути, Мирослава; Довбуш і Дмитрик Василюк) барвами. Ідеальним змістом минувшини, закладеним митцями в дві останні пари, є піднесення духовної природної цільності особи, справедливості і честі як умови розвою загалу. Франко пов'язав це з духом «старого громадянства», втілив його ідеал у Захарі Беркуті. Той у вічі жорстокому боярину висловив стару гуцульську правду (опоетизована і Вінцензом): ліс, мовляв, не є панський, він тільки Божий і людський із первовіку...

Світ народних архаїчних уявлень відтворено епіками і за допомогою міфопоетичної мовою символів (семантично полярними виступають Сторож — і Баба Льодова, тотожними — Господь-Сонечко, він же «преясний володар світу» Дажбог-Сонце в «Листах з неба», див. те саме варшавське видання, с. 12–13, 447, та Сонце у Франка — «відвічний опікун усіх добрих і чистих душею», згідно уявлень тухольців).

Цікаво: фактом літературного життя Східної Галичини стала спершу повість «Правда старовіку» з її мотивом морально-етичного осуду жорстокості мандаторів, а вже потім, 1948 р., з'явилося друком незавершене оповідання Франка «Гуцульський король». Вінценз підкреслив: коли б не опришки, мандатори перетворили б людей у безпам'ятних пахолків. Хоча мандаторія в Кутах була знищена Василюковим товариством, горянам не під силу ліквідувати порядки деспотичних сатрапів, як констатує сліпий Андрійко (на його розповіді у повісті Вінценза збудовано підрозділ «Гайдуки»).

Аналогічно оповідання «Гуцульський король» постало на засновку однієї з історій гуцула Освіцінського (Франко чув її і в Криворівні й від Целіни Бурачинської, опублікував ізгодом в «Етнографічному збірнику»), народного обдарова-

ного самоука-дантиста, котрого автор запізнав у Довгополі 1898 р. Осердям цих сюжетів — протиправні дії кутського мандатора Брнека і його помічника Брнатзика (Вінценз знав про це з «Чорної книги») та всевладність мандатора з Устерік Герлічки, який чверть віку носив прізвисько «гуцульського короля». Перші два були «ентузіястами тортур» («Правда старовіку», с. 547). Так само Герлічка з найближчим до себе Юріштаном (його змалював у своєму оповіданні Гнат Хоткевич) створив режим терору: «тут у горах своїми штуками опришків робив, навмисно робив, аби пускати страх по гуцулах і збиткуватися над ними» [6, с. 496].

Автентичні посвідки незатертої пам'яті народу обидва письменники переводять у філософську площину розмислу про добро і зло. Останнє карається: життя Брнека в епопеї Вінченза Дмитрик відбирає за допомогою мольфарських чарів. Франко реалістичніше вмотивував крах того нового «страшного Йосипа» (мовиться про польського регіментаря з Кодні Стемпковського, порівняння зі статті «Лук'ян Кобилиця»), котрий увійшов у народну приказку «Герлічкова би тя неволя побила»: він ізвівся у поважному віці через молоду дружину.

Еволюція «пізнього» Франка до релігійно-філософських форм осягнення гуцульської екзистенції (оповідання «Терен у нозі», «Як Юра Шикманюк брів Черемош») ще більше зблизили двох письменників. Сюжети «з уст народу» цих оповідань суголосні підрозділові «Звади» під назвою «На той світ». Зіставними в авторів є поетичний образ гуцульського Нілу — Черемоша, грізного в повинь, опис «технології» кермування дарабою. Різниться, проте, система виміру. У Вінченза система координат воістину гомерівська через захоплення Гуцульщиною і гуцулами: Мандат сам керує дарабою з восьми талб. У Франка ж два керманічі рушили чотириталбовою дарабою. На ріці ж і з Мандатом, і з Миколою Кучеранюком скоїлося «щось дивне». Проте слухове в роєння Мандата минуло без фатальних наслідків. Миколина проте візія мучила його до смерті, аж поки притча старого Юри не розкрила йому Божу ласку.

Оповідання Франка про Юру Шикманюка вабить і метафоричним образом Черемоша-дзвону зі срібної піни й кристалю. Вінценз теж ефективно культивує в аналогічній картині співдію зорових і аудіально-музичних образів, поєднує їх із самобутньою поетичною філософією: газда Черемош своєю музикою являє світові «письмо», що його треба відчитати. «Як Юра Шикманюк брів Черемош» і Вінцензів підрозділ «Повість про газду Черемоша» типологічно зіставні особливою вагою образу довкілля, естетизованого і психологізованого, топографічно точного (Криворівня), реаліями традиційних занять (бутилярство), подробицями звичаєвого типікону (трембітання), історичними екскурсами (збивання «тяжкої ровти», апліковане в обидвох коломиюкою) і, що найголовніше, самою фактурою драматичного діалогу-агону.

У Франка, який творчо використав, згідно слушної зауваги І.Сенькова, «мотив богомільської легенди про боротьбу добра і зла в подобі білого і чорного демонів» [4, 352], філософсько-етичним пуантом є їхня дискусія (див. т. 21 Зібр. творів І. Франка у 50 т. від с. 442–445 до 471–472). Вінценз же, відбивши кризь призму народного світосприймання змагання гуцульських Ормузда й Арімана, виписав розмову «того з долів» і «того з полонин». Тобто в унісон, але кожний по-своєму два автори ствердили: воістину різними дорогами провадить Господь людей до добра...

Оповідання Франка посвідчує також певні відмінності «жидівської» лінії творчості двох митців. Назагал українському авторові не був властивий філософізм Вінцензового типу, хоча й антисемітом Франко не був. Він мріяв про «жидів — матеріальних помічників» і приятелів українців, а не «п'явок», яких знайдемо і у епопеї «На високій полонині» Вінценза. Тим-то схиляє автор шинкаря Мошка до «ділання» добра після неочікуваного дарунку Юри.

Окремо слід відзначити творчий паралелізм іще одного, балагульського, мотиву. Франко не тільки написав як історик літератури про «короля балагулів», а й створив досі малознану бувальщину з рефреном «Бідолашний балагуло, твій заробок — маків цвіт» («Неділя». — 1911. — Ч. 22). Франківський етнообраз єврейського візника знайшов цікаве продовження у колоритній постаті Вінцензового знаменитого балагули Б'юмена. Галерея єврейських постатей, виписані пером філософіта Вінценза, — від засновника хасидизму Баал Шем Това, з яким буцім-то зустрічався Довбуш, і до кравця Пінкаса, «лісового жида» Фунта чи Б'юмена, — така ж багата й цікава, як Франківська шеренга індивідуальностей від Ісаака Бляйберга і до хасида Ваґмана.

Не вичерпуючи цим творчих збігів і «зустрічей», ствердимо: тотожності «гуцульської» теми творчості І. Франка й С. Вінценза зумовлені дійсністю, але й спільною патріотичною любов'ю до Гуцульщини, підпорядковані віднайденню аксіологічних вартостей, які гуцули можуть внести в культурну скарбницю світу. Ідеальним змістом минувшини, закладеним в епопею, цей «розшифрований генетичний код Гуцулії» (Т. Прохасько), є, за Вінцензом, піднесення духовної природної цільності особи, справедливості і честі як умови розвою загалу, ідея братерства людей різного національного походження, взаємної толерантності та тривкого діалогу між народами й соціумами, різними конфесіями й традиціями. Тобто це якраз риси суспільно-політичного та культурного ідеалу українського Каменяра й Мойсея.

Підкреслимо також існування консеквентних нетотожностей у відповідних писаннях обох авторів (обсяги, питома вага і місце художньої Гуцуліани, деякі принципи і прийоми «олітературення» теми). Наклала карб відмінності й часова дистанційованість писань двох авторів: за два десятиліття змінилася стильова парадигма літератури. Й усе ж «гуцульський» діалог старшого і молодшого сучасників відбувся. Не в останню чергу завдяки спорідненості ідеалізму Франка та панідеалізму Вінценза, ефективності сполучення естетичного первня неоромантизму з ознаками неореалізму, щедрості міфологічно-фольклорних відображень і діалектного компоненту стилю, а ще — завдяки релігійному чуттю, що у гуцульських персонажів митців містить, поряд із християнським ядром, і супутній компонент пантеїстичного язичництва.

У передмові до «Правди старовіку» варшавського видання (1980) відомий письменник Анджей Кусьневич підкреслив: своєю епопеєю автор прагнув урятувати від забуття загрожені легенди, оповідки, взагалі душу українських Карпат. Звісно, врятувавшись втечею від «советського льодовика» за західним кордоном (а перед тим скуштувавши разом із сином Станіславівської тюрми НКВД), Вінценз утратив можливість черпати безпосередньо з верховинського життя. Проте Вінценз, котрий у дусі О. Вайльда по-філософськи сумнівався, життя передре

тературі чи література життю, назавжди зберіг Карпати і горян у серці й пам'яті. Тому автор «Полонини» задумував і відчував свій твір, як зв'язався в листі до В. Полека, по-українськи, по-гуцульськи.

Доля молодшого, польського, письменника склалася так, що він оселився у Франції (Гренобль), потім остаточно ж осів у Лозанні — знову в гірському краї, що нагадував йому Карпати. Своє помешкання господар облаштував на гуцульський кшталт. Утікач Вінценз друкував статті та переклади у Лондоні, Берні (в місцевому музеї заснував його гуцульську частину), Будапешті (підготував «Антологію угорської поезії»), Цюриху, в паризькій «Культурі», Буенос Айресі й Тель-Авіві. Оселя Вінцензів, як і у довоєнні часи, була центром спілкування польських і інших інтелектуалів, зосібна завдяки його дружині Ірені. Творча праця, мандрівки горами, цікаві розмови заповнювали дні вигнанця, який жадібно ловив звістки про Гуцульщину з-за непроникного вже кордону. Цікаво, що коли він потрапив на сеанс фільму «Тіні забутих предків» С. Параджанова, то зумів упізнати серед гуцульських його статистів деяких давніх своїх знайомих із краю за залізною завісою.

Тому, хто першим поставив пам'ятник І.Франкові з віщим написом, встановлено меморіальну дошку в місті, котре носить ім'я Івана Франка. Існує міждержавний проект відновлення садиби Вінцензів, а Вроцлавський університет планує відкрити Інтернет-портал «Вінценз».

Триваючі наукові студії доробків двох письменників-мислителів розкривають ще ширші масштаби цих виняткових особистостей. Україні ж слід ушановувати С. Вінценза й за те, як писав Д. Павличко у люблінському збірнику 2002 р., що йому «не тільки вдалося зберегти етнографічні вартості гуцульських Карпат, але й одночасно показати, що боротьба за правду і свободу була від віків властива нашому роду з Верховини і тим самим уписати своє польське прізвище на скрижалі справжніх творців історії нашої незалежності» [3, 116]. У перебігу чинного біографічно-мистецького діалогізму Станіслав Вінценз «полонинським» твором усього свого життя, а Іван Франко основною частиною свого творчого доробку здатні й у XXI ст. переконати читачів: «людина й суспільство здатні досягнути лад і гармонію, якщо будуть збережені фундаментальні людські й християнські цінності, які є наріжними каменями європейської культури» [2, 493].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Єндик Р. Станіслав Вінценз — співець Гуцульщини // Наук. записки Укр. техніко-господарського ін-ту. — XXIII. — Мюнхен, 1971–1972. — С. 489–513.
2. Олдаковська-Куфель М. Станіслав Вінценз: Письменник, гуманіст, речник зближення народів / Біографія. — Чернівці: Книги — XXI, 2012. — 510 с.
3. Pawłyczko D. Na wysokiej połoninie — dzieło Stanisława Vincenza // Stanisław Vincenz — humanista XX wieku. — Lublin, 2002. — S. 113–116.
4. Сеньків І. Гуцульська спадщина. — К., 1995. — 457 с.
5. Франко І. Захар Беркут // Франко Іван. Зібр. тв.: У 50 т. — К.: Наук. думка, 1978. — Т. 16. — С. 7–154.
6. Франко І. Гуцульський король // Франко Іван. Зібр. тв.: У 50 т. — К.: Наук. думка, 1979. — Т. 22. — С. 491–500.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Інститут філології
Кафедра полоністики
Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України
Міжнародна школа україністики НАН України

**КИЇВСЬКІ ПОЛОНІСТИЧНІ СТУДІЇ
ТОМ XXIX**

Іван Франко і польська культура

КИЇВ-2017

УДК 39+7/9](=162.1)(082)
ББК 63.5(4Пол)в43+63.3(4Пол)в43
К38

Київські полоністичні студії. Том XXIX: Іван Франко і польська культура. — К:
Університет «Україна», 2017. — 736 с.

У науковому збірнику «Іван Франко і польська культура» вміщено статті, у яких висвітлено внесок Івана Франка в розвиток і зміцнення українсько-польських літературних взаємин, рецепцію сусідньої літератури в його спадщині, акцентовано на увазі до романтизму, позитивізму, модернізму, зокрема творчості поетів «української школи», проаналізовано перекладацький доробок і польськомовні праці Каменяра, опубліковані на сторінках часописів «Kurjer Lwowski», «Prasa», «Kraj», «Kwartalnik Historyczny».

Розрахований на викладачів вищої школи, аспірантів, студентів-полоністів і всіх, хто цікавиться польською літературою.

Відповідальний редактор

Ростислав Радишевський, проф., д. філол. н., чл.-кор. НАН України

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Леонід Губерський, академік НАН України, Олександр Астаф'єв, проф., д. філол. н., Гражина Борковська, проф., д. габіліт. гуманіт. н. (Польща), Марія Брацка, доц., д. філол. н., Артур Брацкі, проф., д. габіліт. гуманіт. н. (Польща), Алоїс Вольдан, проф., д. габіліт. гуманіт. н. (Австрія), Людмила Грицик, проф., д. філол. н., Володимир Єршов, проф., д. філол. н., Микола Жулинський, проф., д. філол. н., акад. НАН України, Вікторія Зарва, проф., д. філол. н., Збігнев Казьмерчик, проф., д. габіліт. гуманіт. н. (Польща), Юліан Маслянка, проф., д. габіліт. гуманіт. н. (Польща), Юрій Ковалів, проф., д. філол. н., Ярослав Лавський, проф., д. габіліт. гуманіт. н. (Польща), Євген Нахлік, проф., д. філол. н., Наталія Поплавська, проф., д. філол. н., Ростислав Радишевський, проф., д. філол. н., чл.-кор. НАН України, Григорій Семенюк, проф., д. філол. н., Олексій Сухомлинов, проф., д. філол. н., Адам Фаловський, проф., д. габіліт. гуманіт. н. (Польща).

Рекомендовано до друку Вченою радою Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка — протокол № 11 від 28 листопада 2016 р.

Зареєстровано Постановою Президії ВАК України — протокол № 1-05/3 від 08.07.2009 р.

Рецензенти

Микола Жулинський, проф., д. філол. н., акад. НАН України,
Галина Корбич, проф., д-р. габіліт. гуманіт. н. (Польща);

ISSN: 2520-2103

УДК 39+7/9](=162.1)(082)
ББК 63.5(4Пол)в43+63.3(4Пол)в43

Посольство
Республіки Польща
в Україні

**Видання здійснене за підтримки
Посольства Республіки Польща в Україні**

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, архівних джерел, власних імен та інших відомостей. Статті подано в авторській редакції. Редколегія залишає за собою право скорочувати та редагувати подані матеріали.

ЗМІСТ

ІВАН ФРАНКО В УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКОМУ ЛІТЕРАТУРНОМУ ДІАЛОЗІ

<i>Надзвичайний і Повноважний Посол України Дмитро Павличко. Польськомовний</i>	
Іван Франко	10
<i>Burdziej Bogdan. Iwan Franko o żydach. Przyczynek do studium problemu</i>	16
<i>Choma-Suwała Anna. Poezja Iwana Franki w tłumaczeniach Kazimierza Andrzeja Jaworskiego</i>	25
<i>Czajkowska Agnieszka. Postulat popularyzacji nauki Iwana Franki i polska dziewiętnastowieczna idea „nauki dla ludu” (wybrane zagadnienia).....</i>	34
<i>Janicka Anna. Iwan Franko i nowoczesność. Spojrzenie z polskiej perspektywy.....</i>	40
<i>Janicki Joel J. Creative dissonance as a mode of writing: the case of Ivan Franko.....</i>	49
<i>Karabowicz Tadej. Wpływ polskojęzycznej twórczości Iwana Franki na dyskurs literacki ukraińskiej poetki emigracyjnej Wiry Wowk</i>	66
<i>Ławski Jarosław. Iwan Franko — pisarz syntez kulturowych.....</i>	74
<i>Nowacka Dagmara. «My łatwo znajdziemy wspólny język». Michał Łesiów i Taras Franko</i>	86
<i>Nowacki Albert. «Dla ogniska domowego» — powieść kryminalna w twórczym dorobku Iwana Franki.....</i>	93
<i>Szymonik Danuta. Twórczość publicystyczno-literacka Iwana Franki na łamach petersburskiego «Kraju»</i>	102
<i>Yakymovych Bohdan. «Wielka utrata»: Adam Mickiewicz i kontrowersja Iwana Franki</i>	110
<i>Александрова Галина. Перші історії української літератури в рецепції Івана Франка: проблема польсько-українських літературних взаємозв'язків.....</i>	127
<i>Астаф'єв Олександр. Поезія Юзефа-Богдана Залеського в рецепції Івана Франка</i>	135
<i>Баган Олег. Типологія позитивізму у творчості Болеслава Пруса й Івана Франка (романи «Лялька» і «Перехресні стежки»).....</i>	154
<i>Байдацька Світлана. Польська література в оцінці Івана Франка: особливості художньої рецепції та інтерпретації.....</i>	165
<i>Бондарчук Олеся. Мемуари Тадеуша Бобровського в сприйманні Івана Франка</i>	171
<i>Вахніна Лариса. Іван Франко та Александр Брюкнер у контексті діяльності Народознавчого товариства у Львові.....</i>	178
<i>Гнатюк Михайло. Іван Франко та Александр Брюкнер: польсько-український науковий діалог.....</i>	182
<i>Головатюк Валентина. Наукові контакти Івана Франка та Ізидора Коперницького</i>	189
<i>Гончаренко Богдана. Тенденції позитивізму у літературно-критичних працях І. Франка.....</i>	198
<i>Гравівська Галина. Цикл рецензій на «Галицько-руську бібліографію» І. Левицького на сторінках часопису «Kurjer Lwowski»</i>	206
<i>Грицьков'ян Ярослав. Іван Франко в оцінках польського літературознавства</i>	214
<i>Гуменюк Віктор. Драматична поема Адама Міцкевича «Дзяди» в потрактуваннях Івана Франка</i>	218
<i>Гуменюк Ольга. Кримськотатарські культурні реалії в контексті орієнтальних зацікавлень Адама Міцкевича та Івана Франка.....</i>	224

Зиморя Микола. Перекладацький доробок Івана Франка в контексті міжкультурного простору.....	232
Злотник-Шагіна Ольга. Українська барокова проза у науковому дискурсі Івана Франка.....	242
Карацуба Мирослава. Славістичні фольклористичні студії І. Франка.....	248
Ковалів Юрій. Іван Франко в інтертекстуальному полі лірики	255
Корнійчук Валерій. «Свій серед чужих і чужий серед своїх» (Іван Франко — співробітник газети «Kurjer Lwowski»)	261
Корнійчук Валерій. «Полумінне письмо на білих картах ліричної драми...» (відгомін «дневника» самогубця в житті й творчості Уляни Кравченко та Івана Франка).....	270
Короткий Віктор. Іван Франко і хлопман Володимир Антонович	280
Кравченко Леся, Манько Руслана. «Каменярі» Івана Франка в українсько-польській перекладацькій рецепції.....	294
Легкий Микола. Проза Івана Франка. Польськомовна рецепція в критиці та приватному листуванні.....	303
Лесюк Микола. Польськомовні елементи в українських творах Івана Франка	312
Лишак Галина. Повість Івана Франка «Dla ogniska domowego» в рецепції поляків — сучасників письменника.....	318
Мартиненко Тетяна. Публіцистика Івана Франка у дослідженнях Іражини Паздро	324
Матковський Іван. Іван Франко — засновник Народознавчого товариства у Львові.....	331
Набитович Ігор. Іван Франко — біограф польсько-українського письменника Івана / Яна Федоровича.....	338
Нахлік Євген. «...До найтяжчого бою за правду й волю милу ти поведеш народи...»: месіанські мотиви у творчості Івана Франка та польських «трьох пророків».....	347
Нахлік Євген, Нахлік Оксана. Польський та український галицький літератор Юліян Горошкевич у полі уваги Івана Франка.....	356
Погребенник Володимир. Іван Франко та Станіслав Вінценз: біографічно-мистецький діалогізм	363
Поплавська Наталія. Українські польськомовні полемісти кін. XVI — поч. XVII ст. у літературознавчій концепції Івана Франка	373
Радишевський Ростислав. Іван Франко в інтертексті польського романтизму.....	380
Ринда Вікторія. Іван Франко та Антоній Ролле	395
Розінкевич Наталія. Іван Франко і мандрівна література.....	403
Розлуцький Ігор. Іван Франко та Микола Євшан: традиційне і модерне прочитання творчості польського письменства	411
Ромашенко Людмила. Іван Франко і Теодор Томаш Єж	418
Руда Тетяна. Іван Франко в колі слов'янських фольклористів своєї епохи.....	424
Руденко Ірина. Літературно-критична та художня спадщина Міхала Грабовського в оцінці Івана Франка.....	433
Рудюк Ольга. Візія образу Івана Вишенського у творах Івана Франка.....	436
Соболь Валентина. Лірична драма І.Франка «Зів'яле листя». Польські паралелі.....	442
Совтис Наталія. Правописні міркування Лева Венглінського в рецепції Івана Франка ...	452
Сухомлинов Олексій. Перцепція Івана Франка у польському інтернет-просторі.....	459
Ткаченко Олена. Іван Франко і Ян Кохановський: елегійний дискурс.....	468
Ткачук Тамара. Іван Франко і Станіслав Пшибишевський	476

Урсу Ганна. Від «української школи» до «Зевонії»: І. Франко про тяглисть романтичної традиції.....	485
Хайдер Тетяна. Іван Франко й українська традиція перекладу.....	494
Харлан Ольга. Іван Франко і польська проза на сторінках журналу «Червоний шлях» (1923–1936).....	498
Хороб Степан. Український і польський драматургічно-сценічний модернізм зламу XIX — XX століть в інтерпретації Івана Франка.....	503
Церковняк Іванна. Еволюція поглядів Івана Франка на українознавчі праці Оскара Кольберга.....	517
Цівкач Ольга. Спогади польського письменника Горація Сафріна про Івана Франка.....	522
Цьолик Наталія. Творчість Міхала Чайковського в рецензії Івана Франка.....	532
Чужа Тетяна. «Нове світло на давню літературу»: науковий діалог Івана Франка й Александра Брюкнера.....	537
Яковенко Яніна. Тарас Шевченко та романтики «української школи» в рецепції Івана Франка та Францішека Равіти-Гавронського.....	547
Яковенко Сергій. Роман Івана Франка «Lelum i Polelum» і натуралістичні тенденції в польській літературі.....	557

AD FONTES

Kasperski Edward. Dyskurs zdrady. Iwan Franko a Adam Mickiewicz.....	562
Razdro Grażyna. Współpraca Iwana Franki z petersburskim “Krajem”.....	592
Вєрвєс Григорій. Іван Франко. Спроба синтезу.....	607
Вєнгєров Леонід. Зі студій Івана Франка над польською літературою.....	643
Ривкіс Яків. Іван Франко про закономірності польського літературного процесу XIX ст.....	665
Пачовський Теоктист. Іван Франко про «українську школу» в польській літературі.....	679
Стафф Кристина. Іван Франко і література польського позитивізму.....	698
Пачовський Теоктист. Іван Франко про польську літературу XIX — початку XX ст.....	704

ЮВІЛЕЇ

Енергетичне дзеркало (Миколі Зимомрі — 70).....	710
Лицар Золотого Хреста (Василю Назаруку — 70).....	720

РЕЦЕНЗІЇ

Брацка Марія. Питання національної ідентичності та імагологічні контексти у польській та українській літературах першої половини XIX століття.....	726
Czerwiński Grzegorz. Barokowa komparatystyka Walentyny Sobol (o książce «Barok ukraiński. Teksty i konteksty»).....	730